

18. Уайтсайд Р. О чём говорят лица.-С.П.Б.,1996.-160 с.
19. Фаст Дж. Язык тела.-М.,1995.-С.6.
20. Филонов Л.Б. Психологический контакт педагога и учащегося как условие успешной профилактики отклонений в поведении школьников // Психологическая профилактика недисциплинированного поведения учащихся.-К.,1989.-С.238-251.

О.І.Коница

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ДІАЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

В данной статье рассматривается история становления диалога, развитие умений диалогического взаимодействия. Автор статьи подчёркивает необходимость формирования у студентов умений вести диалог, многие из которых были определены ещё философами античности и средневековья.

In the given article the history of the dialogue foundation, development of the dialogue interaction skills are considered. The author of the article emphasizes the necessity of the formation of the students' skills to conduct a dialogue, many of which were already determined by the philosophers of antiquity and middle ages.

Важливою умовою життя людини в суспільстві й існування самого суспільства є спілкування на різних рівнях і в різних видах діяльності. Спілкування між людьми виникає з огляду на суспільні потреби. Будучи за своєю суттю процесом соціальним, воно виявляється в конкретних актах взаємодії між суб'єктами і є необхідним складником формування особистості. Людська поведінка і психіка загалом формуються завдяки наслідуванню, а також внаслідок стихійного й цілеспрямованого навчання. У процесі спілкування людина засвоює моделі поведінки, а також опановує історично усталені способи розумової та фізичної діяльності.

Протягом розвитку людства діалог відігравав значну роль у встановленні відносин між державами та людьми. Проте, незважаючи на те, що проблема діалогу не є новою, вона і сьогодні визнана актуальною і вивчається різними науками

(філософією, педагогікою, психологією, соціологією), кожна з яких розглядає певний аспект цієї багатокомпонентної проблеми.

Метою статті є з'ясування історико-педагогічного аспекту становлення та розвитку діалогу з метою подальшого використання результатів цього дослідження для формування вмінь діалогічної взаємодії майбутніх учителів.

Ще з античних часів філософи звертали увагу на діалогічну взаємодію, у ході якої розвивається творче мислення вчителя та учня. У діалогічних стосунках здобувалась істина. Античні мислителі цінували вміння правильно аргументувати власну думку, впливати на опонента, переконувати його, не ображаючи людину. Так, сучасники Піфагора назвали його так за те, що він умів “переконувати мовою”. Своїх учнів він навчав: “Бесіду треба вести так, щоб співрозмовників перетворювати з ворогів на друзів, а друзів – на ворогів” [8,46]. У деяких школах учасниками діалогу могли бути не всі учні, а тільки підготовлені. У школі Піфагора учні поділялись на “акусматиків”, яким дозволялось тільки слухати, і “математиків”, які мали дозвіл бачити вчителя і вести з ним наукові суперечки.

Досить значна кількість античних філософів не тільки обирала діалог як форму написання своїх творів, але й присвятила свої наукові дослідження розгляду таких понять, як “діалог” та “дискусія”.

Протагор – відомий давньогрецький філософ своїми творами у галузі риторики: “Наука суперечки”, “Істина, або слова, що спростовують”, “Велике слово”. Займаючись проблемою ведення дискусії, він зазначав: “Кожному судженню протиставляється рівнозначне судження” [8,103].

Представники софістики – вчителі мудрості, які навчали філософським, політичним та спеціальним наукам – удосконалили мистецтво переконання, аргументації, впливу на аудиторію, проте їх діяльність була скерована тільки на одержання перемоги над опонентом. Таким чином, захоплюючись мистецтвом перемоги у суперечці, софісти відкладали на друге місце пошук самої істини, а аргументоване спростування одних точок зору замінювалось іншими [2,4-5].

Як зауважено у великій сучасній енциклопедії “Педагогіка” [5], Сократ розробив метод творчості. Він вважав, що завдяки цьому методу активізуються в процесі співбесіди приховані здібності людей. На його думку, кожна людина здатна пізнати істину, але за умови, що їй будуть поставлені питання, які “оживляють” її пам’ять. Тобто йдеться про те, що в кожній людині закладені потенційні здібності пізнання істини. Саме тому “діалог Сократа – це і є його діалектика в дії” [5,133]. Сократ вважав, що діалектика – це філософське мистецтво обговорювати проблему.

Особливість діалогу за методикою Сократа складається з того, що всі учасники діалогу спільними зусиллями прагнуть розібратися в проблемі, що виникає. Важливим є те, що людина, яка знає більше про проблему, що обговорюється, має допомогти співрозмовникові на шляху пізнання.

Мистецтво вести діалог складається з того, вважає Сократ, що:

1. Необхідно виходити з того, що співрозмовнику вже відомо.
2. Не потрібно висловлювати співрозмовнику незнайому і невідому йому істину.
3. У розмові потрібно ставити навідні питання, з’ясовуючи межі знання і незнання співрозмовника.
4. Необхідно допомогти співрозмовнику згадати те, що йому вже відомо.
5. Використовуючи згадані знання, необхідно допомогти у розкритті сутності проблеми, яка обговорюється.

Відомо також, що Сократ не залишив ні однієї праці, оскільки проводив публічні діалоги в гімназіях, на форумах, на ринках, у місцях, де збирався народ. Ці діалоги записували інші, зокрема Платон, який був його учнем. Саме Платон розробив структуру діалогу, його форми та правила ведення. Він доводив, що учасники діалогу повинні бути розміщені у просторі так, щоб за ними було легко спостерігати. Як правило, вони розміщувались по колу, для ведучого місце не виділялось, оскільки він вважався рівноправним співрозмовником. Однією з умов ведення діалогів було те, що кількість учасників у ньому має бути невеликою (у порівнянні із сучасним діалогом – це співбесіда малої групи за “круглим столом”). До діалогу

допускались слухачі, але вони створювали друге коло на певній відстані від першого.

У своїх діалогах Платон порівнює мистецтво лікування з мистецтвом красномовства. Він наголошує: і в лікуванні, і в красномовстві, слід „розбиратися у природі”, в одному випадку – тіла, в іншому – душі, застосовуючи в першому випадку ліки та правильну їжу для збереження сил та здоров’я, а в другому – бесіди та певні заняття, для того щоб сформувати вміння переконання або „будь-яку іншу прекрасну якість” [6,210].

Давньогрецькі філософи не лише писали твори у діалогічній формі або досліджували дискусійні методи, вони застосовували діалог у навчанні. Свої погляди Платон втілював у життя у створеній ним в Афінах школі, яку називали “Платонівська Академія”.

З філософським діалогом нерозривно пов’язане поняття “риторики”. Особливої уваги при розгляді розвитку риторики заслуговує трактат Аристотеля “Риторика”, у якому узагальнено досвід з ораторського мистецтва, накопичений у Греції. Володіння мистецтвом риторики, на його думку, давало людині здатність, залежно від теми питання, що обговорюється, знаходити різні способи і прийоми впливу на співрозмовника та переконання його у своїй правоті. Аристотель сформував логіку висловлювань. Він розробив вчення про силогізми (від грецьк. – підсумовувати, робити висновки), у яких розглянув різні види умовиводів у процесі міркувань [8,184].

Епікур збирав своїх учнів у своєму саду (афінська школа “Сад”) і проводив бесіди, у яких могли брати участь всі бажаючі: чоловіки, жінки (вільні люди і раби). Він вважав, що заняття філософією є вправами для розуму, оскільки саме шляхом роздумів і співбесід розкривається сутність щасливого життя.

Г.Я.Буш, досліджуючи проблему “діалогіки та творчості”, приходять до висновку про взаємозв’язок розвитку діалогу з розвитком людини як суспільної істоти. Він зауважує: “не дивно, що в античний період одночасно з початком наукового осмислення проблем людини, почався й бурхливий розвиток діалогу” [1,54]. Античні філософи висловлювали точку

зору, що в діалозі потрібно бути стриманим, більше слухати, ніж говорити, ретельно обмірковувати те, що говориш.

Проблеми діалогу вивчались давньокитайськими філософами. Крім методів ведення діалогу, умов його виникнення, вони звертали увагу ще й на психологічні моменти діалогічного мовлення. Так, Сюнь-Цзи, розглянувши труднощі, що виникають у процесі переконання, зауважив, що найголовнішим і найскладнішим у переконанні є “пізнання почуттів того, до кого я звертаюсь і спромогтись підійти до нього...” [8,234]. Для багатьох китайських філософів мудрість ототожнювалась із мистецтвом ведення бесіди.

В епоху Середньовіччя предмету “Риторика” приділялась значна увага. Проте ораторське мистецтво у Давньому Римі спочатку зводилось просто до навчання гарно розмовляти. Лише з появою праць Цицерона, Сенеки та Квінтіліана ораторському мистецтву надавалось більшої уваги.

Першим твором Цицерона педагогічного характеру був посібник з риторики “Про підбір матеріалу”. Його педагогічні ідеї щодо ідеального образу оратора знайшли відображення у творі “Про оратора”. У ньому Цицерон зобразив ідеальний образ всебічно освіченого оратора-філософа, який має гнучкий розум та міркування. У майбутнього оратора, на його думку, мають бути виховані такі риси, як “тактовність, чуйність, мужність, помірність, розумність, справедливість, бажання служити суспільству, дружелюбність та інші” [3,78]. У творі “Тускуланські бесіди” Цицерон відмічає, що найкращою справою, що тренує красномовство, є міркування “за та проти”, адже це ще є засобом пошуку істини [9,250].

Квінтіліан був першим римським учителем риторики на державному забезпеченні. Він був автором твору “Настанова оратору”, у якому він, починаючи з елементарного, виклав свої думки про навчання риторики.

На погляд Квінтіліана, дитину ще змалку слід навчити правильно вимовляти звуки та слова. Для того, щоб процес навчання дітей був для них цікавим, він пропонував серед методів та прийомів такі: організацію спільної діяльності, змагання у мистецтві проголошення промов і таке інше [3,79].

У період Відродження великого розквіту набув діалог як філософський жанр, особливо в Італії. Марсіліо Фічіно став основоположником Платонової академії у Флоренції.

Французькі філософи, вчені вважали діалог однією з найкращих форм доступного викладення думки, отримання знань і емоційних переживань. Рене Декарт досліджував діалог як спосіб отримання знань.

М.Монтень у вихованні дітей приділяв увагу корисності спілкування через збагачення розуму та духу в процесі зіткнення з іншими думками; визнавав бесіду як найбільш природну вправу для розуму. У вихованні дітей він приділяв увагу корисності спілкування з іншими, адже відбувається збагачення внутрішнього світу та відточується розум “у зіткненні з розумом інших” [7,196].

Французький філософ Франсуа де Ларошфуко визнавав бесіду з достойними людьми як найвище задоволення. Він наголошував на необхідності такої якості в людині, як вміння слухати та відповідати на питання. Адже більшість людей, на його думку, відповідають не на чужі судження, а на свої думки. Ф.Ларошфуко зауважує, що навіть вираз обличчя може видати відсутність інтересу до того, що повідомляє співрозмовник: „Мало хто розуміє, що таке намагання догодити собі – поганий спосіб догодити іншому” [4,51]. Філософ відмічав важливість жестів, інтонації, міміки та їх вплив на приємне або неприємне уявлення про людину. Він пов’язував рівень розвитку інтелекту з умінням правильно вести бесіду: “розумні люди вміють висловити багато в небагатьох словах, люди обмежені, навпаки, мають особливість багато говорити – і нічого не сказати” [4,51].

Французький вчений Блез Паскаль розглядав діалог як необхідний засіб для переконання опонентів, зауважуючи, що красномовство – це мистецтво говорити так, щоб ті, до кого ми звертаємося, слухали не тільки без напруження, але й із задоволенням, з метою більш глибокого проникнення в сутність проблеми [4,151].

Жан де Лабрюйєр, дослідивши проблему ведення бесіди у світському колі, відмічав: у спілкуванні можна знайти задоволення, якщо однаково спрямувати свої погляди на моральні обов’язки, проте по-різному дивитися на проблеми, що

вирішуються: бесіди допомагають співрозмовникам утвердитися у поглядах, довести свою думку або пізнати щось нове [4,321]. Він навіть підкреслював переваги усного мовлення над письмовим, зауважуючи, що усне мовлення може мати більш тонкий зміст [4,322].

Представники англійської філософії (Дж. Берклі, Д.Юм, Т.Гоббс) часто звертались до діалогу як до форми створення філософських творів. Дослідженням міжособистісної поведінки та розробкою маніпулювання співбесідника займався Ф.Бекон.

Німецькі філософи підкреслювали роль діалогу, відносин між людьми у пізнанні. І.Кант тлумачив діалог як найкращий спосіб навчання. Г.В.Лейбніц досліджував мову як відображення людського духу.

Серед американських філософів Б.Франклін підкреслював важливість спілкування для того, щоб розкрити свою індивідуальність.

В українській філософській спадщині діалог зустрічається часто. Багато творів усної народної творчості є прикладами спілкування з молодим поколінням. Вони містять поради, настанови, що звернені безпосередньо до слухача. Така форма створює враження, що народна мудрість спрямована на кожну людину індивідуально.

Збірник афоризмів “Бджола” містить цілий ряд порад щодо правильної поведінки у діалозі (“З одних вуст виходить і благословення, і прокляття. Краще ногами спіткнутися, ніж язиком”) та ставлення до співрозмовника (“У друзі вибирай не того, хто люб’язний з тобою, хто з тобою погоджується, а суворого порадника, який користь для тебе шукає і противиться твоїм необдуманим словам”) [81,45].

В українській філософській спадщині діалог зустрічається часто у творах видатного українського філософа, педагога, письменника Г.С.Сковороди, який діалогічну форму вважав найбільш вдалою для того, щоб з’ясувати істину. Він визнавав особливо дієвими для навчання розмови, бесіди, диспути, саме тому багато його творів було написано у формі діалогу.

Починаючи з ХУІІІ ст. у педагогічній науці з’являється інтерес до проблем взаємовідносин між вихователем та

вихованцями. М.І.Пирогов, К.Д.Ушинський вважали, що стосунки вихователів із вихованцями значно впливають на процес виховання. М.І.Пирогов цінував метод бесіди як засіб пробудження творчості у молоді.

Таким чином, філософи та педагоги всіх часів звертались до діалогу як до форми створення своїх творів, а для багатьох учених діалог чи окремі його аспекти ставали окремими предметами дослідження. Діалог широко використовувався і в педагогіці, а вміння діалогічно взаємодіяти хоча і відомі ще майже з давніх часів, проте ними, на жаль, сучасний учитель у більшості випадків не володіє.

Література

1. Буш Г.Я. Диалогика и творчество. – Рига: АВОТС, 1985. – 318 с.
2. Жданов А.В. Сократ как педагог // Математика в школе. – 2001. – №2. – С.2-8.
3. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в.: Учебное пособие для педагогических учебных заведений / Под ред. А.И. Пискунова. – М.: ТЦ Сфера, 2001. – 512 с.
4. Ларошфуко Ф., Паскаль Б., Лабрюйер Ж. Суждения и афоризмы / Сост. Н. Журмунская. – М.: Политиздат, 1990. – 384 с.
5. Педагогика: Большая современная энциклопедия / Автор-составитель Е.С.Рапацевич. – Мн.: Современное слово, 2005. – 720 с.
6. Платон. Сочинения в 3-х т.: Пер. с древнегреч. / Под ред. А.Ф. Лосева, В.Ф. Асмуса. – М.: Мысль, 1970. – Т.2. – 611 с.
7. Монтень М. Опыты. О славе, совести, добродетели и гнев: Пер. с фр. – М.: ООО “Издательство АСТ”; Харьков: Фолио, 2003. – 747 с.
8. Таранов П.С. 120 философов. Жизнь. Судьба. Учение. Мысли: Универсальный аналитический справочник по истории философии: В 2 т. – Симферополь: Реноме, 2002. – Т.1. – 704 с.
9. Цицерон М.Г. Избранные сочинения: Пер. с латинского. – М.: Худ. литература, 1975. – 456 с.